

TEJET ADÓ ÁLLATFAJOK II.

KECSKE, JUH, PÉZSMATULOK

Dr. Kenéz Árpád
Állattenyésztési
Teljesítményvizsgáló Kft.

A Előző cikkünkben a Bovinae alcsalád tejtermelő fajait vettük górcső alá, jelen cikkünkben pedig a tülkösszarvúak egy másik alcsaládját, a Caprinae-t érintjük. Egy kis hazai bevezetőt követően tehát a kecskeformák alcsalád tejért tartott fajait és adott esetben fajtáit nézzük meg.

A világ minden táján tenyésztenek kecske- és juh-fajtákat. A tenyésztés és tartás célja már a történelmi idők kezdetén is többes volt. Az alapvető hús- és tejtermelésen túl később a gyapjúelőállítás is jelentős volt, de mind kecskék, mind juhok vonatkozásában tudunk igás hasznosításról is.

Volt időszak, mikor hazánk egészen nagy területein a tejtermelés kapcsán elsősorban a juhászatokban megtermelt tejet értékelték az emberek. Változatos tejtermékpalettáról is beszélhettünk és az állattartás, állatorvoslás, fejés eszközparkja is egészen más volt, mint napjainkban. Ezekről sok évvel ezelőtt írtunk is Önöknek: A tejfeldolgozás népi (paraszti) eszközei (2017/09), Népi tejtermékek, tejalapú ételek Magyarországról és a Kárpát-medencéből (2017/10), A sajt készítés elengedhetetlen alkotói: az oltók (2018/04), Állattartással kapcsolatos foglalkozások I-II. (2019/03-04), Gondolatok a Sárrét népszokásairól: A tejtermékek felhasználása (2020/05), A népi állatorvoslás és állattartás eszközei a 18-20. században I-IV. (2020/09, 10, 11, 12).

A hazai juhállomány a 19. század végén elérte a 7 milliót (1870), a kecskeállomány az 1950-es évek elején tetőzött (226.900 db). Mindkét faj kapcsán tenyésztési programok indultak, így főként az 1940-es évektől fellendült a két faj és az azzal kapcsolatos ágazat, ám 2023 decemberi adat szerint a juhok száma 907.000 db, a kecskék száma pedig 31.300 db. Hasznosításuk sokrétű, mindkét fajnál található hús-, tej fajtacsoportok. Juhnál a gyapjúhasznosítás vonatkozás érdekes, de a kecskefajták között is találunk olyanokat, amiket elsősorban kimondottan szőrükért tartanak.

1. kép: Kecske kézi fejése nyakfogós állványon

Kecske

A kecskét Kr. e 8.000–10.000 évvel házasították Dél-Nyugat Ázsiában, az őse feltételezhetően a bezoár kecske (*Capra aegagrus*) volt. Egyes csavartszarvú kecskefajták (pl. changthangi/kashmiri, girgantea) kapcsán felmerült, hogy a markhortól (*Capra falconeri*) származnak, de pl. a girgantea kapcsán végül kizárólag csak a bezoár ősről találtak genetikai bizonyítékot. A világon többszáz kecskefajtát tartanak nyilván. Itt ellentmondásos adatokat találni. Egyesek szerint 1200 fajtát ismernek világszerte és abból több, mint 300 található meg Európában, de más forrás szerint összesen csak 300 regisztrált kecskefajta van a világon.

A tenyésztett fajták változatos megjelenésűek mind testméret, fejforma, szőrzet mind pedig szarvalakulás vonatkozásában is. Vannak szarvatlan és sokszarvú egyedek is, ez utóbbi megjelenés főként az Alpokban tenyésztett fajtáknál fordul elő. Értelemszerűen a nagytestű (110–140 kg) jól izmolt fajtákat (pl. búr, savannah, kalahári, spanyol húskecske, kiko) főként húsként tenyésztik, habár a pakisztáni nagy testű kamori vagy a jóval ismertebb, szintén nagytestű

anglo-núbiai fajták termetük ellenre tejhasznúak. Gyapjúért tartott fajta a moher (angóra) a pygora és a kasmír. A szőrös bőr miatt tartott prémkecskefajta többek között a dél-olaszországi területeken jellemző garganica. Érdekességként megemlíthető, hogy a kaukázusi Kr. u. 9–10. századi Moschevaya Balka lelőhely sziklásírjaiban talált bőr lábellenek anyaga is több esetben kecskebőr volt.

A legjobb tejkecskefajták az amerikai, francia és a brit alpesi, a szánantáli, toggenburgi, obersahli, LaManche stb. A magyar tejelő kecskék a következők: tarka magyar tejelő, magyar tejelő fehér, tejelő barna magyar. Őshonos kecskefajtánk pedig a magyar parlagi kecske, amelyet tejtermelése miatt is érdemes tartani.

A világ top 5 kecsketejtermelő országai: India, Banglades, Szudán, Pakisztán és Franciaország. De szorosan a nyomukban van Görögország és Spanyolország is.

A kecsketej a világ tejtermelésében a harmadik legfontosabb típus (a tehén- és a bivalytejet követően).

2. kép: Az igen furcsa megjelenésű damaszkuszi kecske. A gidák fejformája még normális, de ahogy nőnek, úgy torzul a fejük. Hosszú lelógó füleiket változatos módon kurtítják, alakítják. Igen jó hús- és tejhasznú fajta. Főként Libanon, Ciprus és Szíria területén tartják őket. A közösségi médiában szereplő torzszülött „monster goat” egyedek is ehhez a fajtához tartoznak. (Fotó: Dr. Livestock DVM facebook oldala)

3. kép: Anglo-núbiai bak. A bakok akár a 180 kg-ot is elérhetik. A fajta 305 napos laktációs tejtermelés világcsúcsa meghaladja a 2500 kg-ot. (Kép: mjksz.hu)

4. kép: Egyetlen őshonos kecskefajtánk, a magyar parlagi kecske. Átlagos tejtermelése 300–600 kg. (Kép forrása: Magtárház facebook oldala)

A juhot a kecskéhez hasonlóan nagyon korán, Kr. e. 8.000 évvel ezelőtt házasította az ember. A számos vadjuh fajtából feltételezhetően öt faj játszott szerepet ebben a folyamatban: muflon, arkal, argali, nivicola és a kanadai vadjuh. Változatos megjelenésűek mind méretben, mind szőrzetben, mind pedig szarvalakulásban. Ahogy a kecskéknél, itt is előfordulnak suta és sokszarvú fajták is. Az előbbiekre példa pl. a suta racka, amely hódmezővásárhelyi fajta, míg juhajták, amelyeknél a sokszarvúság gyakori: a jacob, a manx loaghtan, boreray, navajo-churro és az izlandi. Érdekesség: A Hrútar (Kosok) című izlandi film, amely a nemzetre olyannyira jellemző nyomasztó filmstílusban mutatja be a juhtenyésztők és egy testvérpár mindennapi nehézségeit, amelyet még kegyetlenebbé tesz a sűrűlőkor megjelenése. További érdekesség a viking leletek igazolta ruhatípus, a roggvarfeldur, amely a durva szövétű vászon szövése közbe befogott hosszú (esetenként festett) gyapjútincseket takar, amelyet a

hazai anyagban gubaként, takaróként, szőnyegként cserge néven ismerjük már a 14. század óta.

Magyarországon a finom gyapjas merinó fajtátípus elterjedéséig (18. sz.) a rackák, parlagi típusok jellemezték a gazdaságokat. Az ipari gyapjúhasznosítás és -feldolgozás a merinó fölényét hozta világszerte. Hazánkban a merinó fajtacsoportból a landschaf merinó, a magyar merinó és a német húsmerinó található meg. A hús fajtacsoportból olyan fajták említendők meg, mint a suffolk, az angol suffolk, a charollais, az Il de france, hampshire vagy éppen a dorper. A tej fajtacsoportot a brit tejelő, a keletfríz és a lacaune fajták képviselik idehaza. Őshonos fajtáink pedig az alföldi suta racka juh, a cigája juh, a cikta juh, a gyimesi racka juh, a hortobágyi racka juh, a sárgafejű berke juh és a tejelő cigája juh. A közeljövőben pedig fajtarekonstrukciós program indulhat a kecskeméti sárgafejű juh kapcsán.

A világon a legnagyobb juhtartó országok: Kína, India, Ausztrália, Nigéria, Irán.

5. kép: Az izlandi juhoknál ritkán ugyan, de előfordul többszarvúság. A fajta kialakulása a vikingekhez köthető, kezdetben a tejtermelés, később a gyapjútermelés volt a cél. (Kép: atlnortheast instagram oldal)

6. kép: Kecskeméti sárgafejű juhok Kunbaracson, Hegedűs László tenyészetében. (Fotó: Hegedűs László, Bacsó Tanya Facebook oldal)

Pézsmatulok

Végezetül egy kevésbé ismert fajról és annak hasznosításáról ejtenék néhány szót. A pézsmatulok, habár megjelenésében inkább hasonlít a szarvasmarhafélékhez, genetikailag a kecskeformák (Caprinae) alcsoportba tartozik, azon belüli is az Ovibovini nemzetségbe. A faj latin neve Ovibos musimon, melyből a nemzetségnév szó szerint juh-ökör jelentéssel bír. Legközelebbi rokonai a gorálok (Naemorhedus spp.). Méretben és megjelenésében is a takinhoz (Budorcas taxicolor) áll legközelebb, de a genetikai

vizsgálatok bizonyították, hogy csak távoli rokonok. A takin a kecskék és juhok közeli rokona. Elterjedését tekintve vadon megtalálható Grönland és Kanada több északi területén. Visszatelepítették Szibériába (Vrangelsziget), USA Alaszka államába, Kanada Yukon államába, Norvégiába, ahonnan egy kis populációja Svédországban is megjelent. Említésre érdemes Jules Verne Hatteras Kapitány című regényének vonatkozó részei, ahol „pézsmakör” vadászatokra indul a kapitány néhány megmaradt

bajtársával az Északi-sarkot megcélzó expedíciójuk utolsó szakaszában a Kanada és az Északi-sark közötti, szinte labirintusszerű szigetvilágban.

A pézsmatulkok marmagassága 110–150 cm. A testük kb. 200–250 cm hosszú, a tömegük pedig átlagosan 285 kg. Ha nem tudjuk mihez viszonyítani ezeket a jószágokat, sokkal nagyobb állatoknak gondolnánk őket, ahogy állnak rendületlenül a fagyos hóvihárban. Szarvuk hasonlóan alakul, mint a kafferbivalyoknál. A szarv tövei laposak, a homloki részt szinte teljesen befedik. A szarvak lefelé, előre és kifelé csavarodnak. A bikák ezt az erős fejdísz ki is használják a tehenekért folyó harcaik során. Mintegy 20 méterről futnak egymásnak, ami nem kis erőhatás lehet, tekintettel arra, hogy akár 60 km/órával is képesek futni.

A csordák 10–25 egyedből állnak, nincs territóriumuk. A vemhességi idő 8–9 hónap, de nem minden évben

vemhesülnek, sőt szélsőséges időjárás esetén az ivarzás el is maradhat. A frissen született borjak néhány órán belül stabilan követik anyjukat. A szoptatós időszakban nagyobb területet járnak be a tehének a táplálékért. A borjak védelmében az elefántokhoz hasonló kört alkotnak.

A szemüknél található preorbitális mirigy által termelt váladék okozza jellegzetes szagukat, amely az ivarérett, felajzott, pázásra kész hímeknél különösen erős és átható.

Vadászták húsáért és szőréért. A pézsmatulok szolgáltatja ugyanis a világ legfinomabb gyapjútípusát, a qiviut-ot, amely drágább, mint bármely más gyapjú. Újabban azonban pézsmatulok farmokat is létesítettek Kanadában és Oroszországban is, ahol mind a fejt tejet, mind pedig az abból előállított tejtermékeket értékesítik.

7. kép: Pézsmatulkok (Kép forrása: pixabay)

8. kép: Pézsmatulok fejése a Palmer Farmon. (Fotó: Kivágás az Anchorage Daily News videójából)

Táblázat: Néhány kecske- és juh fajta, valamint a pézsmatulok tejének összehasonlító táblázata. Az adatok a különböző irodalmakban megtalálható átlagértékeket mutatják.

	g/100g			
	Tejsír	Tejfehérje	Tejcukor	Szárazanyag
Kecske	4.1	3.3	4.5	14.1
magyar nemesített fehér	3.12	2.9	4.56	11.4
alpesi	3.07	2.86	4.53	11.26
angol-núbiai	3.71	3.29	4.23	12.1
búr	5.88	4.02	4.95	14.73
damaszkuszi	4.46	3.82	3.6	12.94
szánentáli	3.28	2.94	4.28	11.52
toggenburgi	3.37	2.96	4.26	13.14
Juh	7	5.7	4.7	19.05
keletfríz	5.95	5.22	4.75	16.9
dorset	8.41	5.16	4.85	19.4
merino	8.21	5.59	5.37	19.7
Pézsmatulok	9.45	7.33	4.35	n.a.

A felhasznált irodalmak a szerzőnél elérhetők.

